

Wstęp

Nauki mineralogiczne współcześnie, w dobie wąskich specjalizacji naukowych, obejmują poza właściwą mineralogią (nauką o minerałach) także petrologię (naukę o skałach) oraz geochemię zajmującą się śledzeniem zachowania się pierwiastków chemicznych w procesach geologicznych. Historycznie wszystkie te dyscypliny wywodzą się ze wspólnego pnia, od którego oddzielały się wraz z rozwojem nauki. Najpierw, w początkach XIX wieku, usamodzielniała się petrologia, początkowo jako nauka o charakterze opisowym – petrografia, potem, na początku wieku XX, geochemia. Sam zakres zainteresowań dawnej mineralogii różnił się mocno od obecnego.

Mineralogia jest nauką starą, wywodzącą się, jak większość podstawowych nauk przyrodniczych, z refleksji starożytnych Greków. Jej podstawy znajdziemy już w dziele Teofrasta *O kamieniach* i pracach innych greckich filozofów przyrody. Zarys historii mineralogii w skróconej formie w polskiej literaturze przedstawili: Józef Morozewicz w przedmowie do przetłumaczonego przez siebie *Podręcznika mineralogii* Gustava Tscherbaka (1900), Karol Koziorowski w V tomie *Poradnika dla samouków* (1925), Julian Tokarski (1948) oraz Andrzej Bolewski, Jan Kubisz i Witold Żabiński w podręczniku *Mineralogia ogólna* (1975) i Andrzej Bolewski (1988). Niniejsze opracowanie jest pierwszą monograficzną prezentacją dziejów nauk mineralogicznych na Uniwersytecie Warszawskim. Historię nauk geologicznych w Warszawie, zawierającą także informacje dotyczące historii mineralogii, obszerniej przedstawił Stefan Zbigniew Różycki (2002), a ostatnio Michał Szulczewski (2016).

Aż po wiek XVIII mineralogia była nauką obejmującą całość dzisiejszych nauk geologicznych. Dzieła poświęcone mineralogii zawierały więc informacje o złożach surowców mineralnych, spekulacje na temat budowy i powstania gór, a także informacje o skamieniałościach, którymi zajmuje się obecnie paleontologia. W orbicie zainteresowań dawnych mineralogów znajdowały się nawet „garnki ziemne”, wierzono bowiem, że wykopywane wyroby ceramiczne lub ich fragmenty utworzyły się w wyniku naturalnych procesów. Dopiero w czasach Abrahama Gottloba Wernera (1749–1817), uznawanego za twórcę nowożytnej mineralogii, dokonano podziału, wyróżniając, ciągle w obrębie tej nauki, oryktognozę zajmującą się opisem minerałów i ich właściwości oraz geognozę, której obiektem zainteresowań były takie zagadnienia, jak litologia i następstwo warstw skalnych, a także procesy powstawania złóż surowców mineralnych. Geognozja niebawem się usamodzielniała i przekształciła we współczesną geologię.

Przedstawiając historię mineralogii na Uniwersytecie Warszawskim, będziemy uwzględniać ewolucję, jaką przechodziła ta nauka. W najstarszym okresie będzie to więc wspólna historia nauk mineralogicznych i geologicznych. Później, po usamodzielnieniu się geologii, będziemy zajmować się już tylko naukami mineralogicznymi. Podobnie prezentując historię zbiorów minerałów, nie będziemy się zajmować dziejami wyłączonych do odrębnych kolekcji zbiorów geologicznych. Ich opracowanie to zadanie dla właściwych specjalistów. Przedmiotem zainteresowania będą tutaj zarówno uniwersyteckie dzieje badań naukowych w zakresie nauk mineralogicznych, jak i ich nauczanie na poziomie akademickim. Tekst uzupełniają noty biograficzne ważniejszych postaci.

Dzieje nauk mineralogicznych we wcześniejszych okresach funkcjonowania stołecznego uniwersytetu zostały opracowane na podstawie opublikowanych prac i monografii, zestawionych w spisie literatury. Materiały dotyczące nowszej historii pochodziły także z zasobów archiwalnych Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskanych dzięki staraniom profesora Bogusława Bagińskiego, oraz dokumentów zgromadzonych w Instytucie Geochemii, Mineralogii i Petrologii na Wydziale Geologii UW. Część nowszych informacji pochodzi od żyjących świadków opisywanych wydarzeń. Słowa wdzięczności za konsultacje należą się profesorom: Romanowi Chlebowskiemu, Andrzejowi Barczukowi, Andrzejowi Kozłowskiemu z Instytutu Geochemii, Mineralogii i Petrologii oraz Wiesławowi Barczykowi – pierwszemu kierownikowi wydziałowego muzeum, i jego obecnemu kierownikowi doktorowi Markowi Stępisiewiczowi. Ostateczny kształt opracowanie zawdzięcza także uwagom i dyskusjom recenzentów: profesora Zbigniewa Wójcika i profesora Michała Szulczewskiego.